

УДК:
28-767(=163.41)

Прегледни
рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXV) XII, vol=36
Бр. 2 / 2013.
стр. 227-241.

Салих Селимовић
Кладница, Сјеница

ИСЛАМИЗАЦИЈА И ДВОВЕРЈЕ КОД НАШИХ МУСЛИМАНА

*„Не пита се ко се
Како крсти, но чија
Му крвца грије прси,
Чије га је мљеко задојило“.*

Његош

Сажетак

Овај рад је део ширих ауторових истраживања феномена исламизације нашег народа и доста присутног синкретизма за време османлијске владавине у нашим земљама. Посебну специфичност је тај друштвено-историјски процес имао у областима Старе Рашке (Полимље, Колашин, Пештер, Бихор) с обзиром на њен геополитички положај, сеобе, миграционе и демографске процесе узроковане турско-османским освајањима и вишевековном владавином. И поред радикалне исламизације у 18. веку остаци хришћанских традиција су се одржале дуго, па и до данашњих дана. Чак је дуго било присутно и двоверје, најчешће прикривено, мада су жене то мање криле, јер су биле тврдокорније у пређашњој вери.

Кључне речи: исламизација, двоверје, Турци, муслимани, хришћани, ислам, православље, српска и турска имена.

Исламизација, као друштвено-историјски процес код домаћег хришћанског становништва у нашим земљама, доласком Отоманске империје као освајача и доносиоца ислама, није текао ни брзо, ни лако, а ни масовно у свим деловима наших земаља и у првим годинама као што се често тврди. Ислам није у нашим кра-

јевима био непознат у тадашњим ученим и владајућим круговима, али се није значајније прихватао као нова монотеистичка религија која се ширила са Блиског истока према доњем Дунаву. У североисточној Босни (Калесија) и у црногорском приморију било је муслимана, али не постоји континуитет између тих муслимана и каснијих муслимана који су настали доласком Османлија. Поједини представници наше високе властеле почели су да прихватају ислам после Косовске битке 1389. године, али су то били индивидуални чинови оних који су желели да на време обезбеде своје господство. То је веома лепо констатовао Васа Пелагић написавши: „Господа се истурчи ради господства“.¹⁾ Исламизација постаје процес тек освајањем и дефинитивном консолидацијом турско-османлијске власти у Србији, Босни и Црној Гори. О том феномену који је захватио наше земље појавом Османлија доста су писали Вук Караџић, Миленко С. Вукичевић, Сима Ђирковић, Владислав Скарић, Хамдија Крешевљаковић, Радован Самарџић, Милорад Екмечић, Славенко Терзић, Хазим Шабановић, Адем Ханџић, Мухамед Хаџијахић, Бранислав Ђурђевић, Хамид Хаџибегић, Сретен Вукосављевић, Недим Филиповић, Ејуп Мушовић, Танасије Пејатовић, Жарко Шћепановић, Олга Зиројевић и многи други. Али та тема још увек није потпуно исцрпљена с обзиром на многобројне узроке и последице тог историјског процеса. У новије време су се тим питањем често бавили правници, социолози и политиколози који нису улазили у суштину тог феномена. Многи су се трудили само да докажу предисламску традицију и културу муслимана у богумилству као да су они једини били исламизирани и као да су они били некакав посебан национални идентитет. Ти аутори су се углавном ослањали на обимну публицистику из друге половине 19. века коју је подржавала аустроугарска окупациона власт под управом Бењамина Калаја да би на тај начин угушила српску националну мисао код босанских и рашких муслимана.²⁾ О Калајевом режиму у Босни и Херцеговини одличну студију је написао Томислав Краљачић.³⁾ Ти публицисти нису се трудили да кориштењем

1) Салем Ђерић, *Муслимани српскохрватског језика*, Сарајево 1968, стр. 77.

2) Ема Миљковић, „Муслиманство и богумилство у историографији“, Зборник радова са међународног научног скупа *Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена*, Историјски институт САНУ, Београд 1994, стр. 287.

3) Tomislav Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882-1903)*, Sarajevo 1987.

изворне грађе, посебно преведених турских пописа, који дају драгоцене податке и о процесу исламизације, дођу до историјске истине.

Као што је већ речено, код ширих слојева народа тешко се напуштала стара и прихватала нова вера. И они први конвертити који су били из виших друштвених слојева самим чином промене вере и имена опак нису постајали Турци Османлије. Турски историчар Халил Иналдик каже да „Османизација неке освојене области није значила брз и радикалан преображај, већ поступан развој“.⁴⁾ Освојене области су сматране као „Дар-ал-ислам“, земља у којој влада ислам и „Дар-ал-харб“, земља под влашћу „неверника“. Без обзира што је у оквиру Дар-ал-ислама било много хришћана територија је сматрана исламском, а хришћани рајом или зимијама.

Ти преобраћеници су били Турци само у политичком смислу. Они су и даље упражњавали многе хришћанске празнике и народне обичаје и чували свој језик и писмо.⁵⁾ Свој матерњи језик и ћирилично писмо муслимани су сачували све до ослобођења од турске владавине.⁶⁾ И касније, када је исламизација захватила и остале слојеве народа задржаће се многе народне и хришћанске традиције чак и до краја владавине Османлија. Може се слободно рећи да није била никаква реткост појава двоверија. И о двоверју су писали многи страни и домаћи аутори, али ћемо поменути само неке наше као што су: Мула Мустафа Башескија, Јован Радонић, Шпиро Кулишић, Петар Ж. Петровић, Смаил Балић, Милисав Лутовац, Мирко Бајрактаревић, Миленко Филиповић, Ејуп Мушовић, Мухамед Хацијахић, Сава Косановић, Тихомир Ђорђевић, Олга Зиројевић и многи други.

Као што је познато, у почетку су ислам прихватили појединци из редова српске властеле, трговци, занатлије, сточари власи. Ти први исламизирани појединци су живели у ретким паланкама и трговима, а веома ретко у руралним срединама. Турци, односно муслимани у војним посадама су најчешће били странци који су такође били исламизирани Туркмени, Арапи, Бугари, Грци, Албанци, Јевреји, Курди, Черкези, Татари. И спахије тимарници су у најве-

4) Халил Иналдик, *Османско царство*, СКЗ, Београд 1974, стр. 21.

5) Петар Влаховић, „Српска и муслиманска традиција у пријепољском крају“, *Сеошки дани Сретена Вукосављевића* бр. XV, Дом културе, Пријепоље 1993, стр. 154.

6) Према казивању Адема Никшића (1916) из Понорца код Сјенице његов деда Лутвија, који је дошао из Никшића, је знао да пише „босанчицом“, тј. босанском варијантом ћирилице.

ћем броју у раној фази турске окупације били под истом одредницом „Турци“ иако су и они били исламизирани у првом или другом колону, јер је етничких Турака Османлија било мало да би могли да покрију тако велики простор и да утичу на измену етничке структуре словенског, заправо већинског српског становништва. У нашим крајевима могло би се рећи да су турског порекла Ченгићи, Јејне, Даглари, Дердемези, Календери, Шише, Џанбеговићи, Крковишевићи, Шушевићи, Туралије, а арапског Халепи, Мисирлићи, Араповићи итд. Примера ради наводимо податак да је 1455. године од 180 тимарника у Скопском крајишту Иса-бега Исхаковића, иначе исламизираниог Србина из херцеговачке породице Хранушића, било 50 домаћих спахија који су још били хришћани.⁷⁾ Остали су били муслимани из разних крајева Румелије (европска Турска) који су у огромној већини били пореклом Бугари, Власи, Грци.⁸⁾

У турским пописима становништво је пописивано под одредницама муслимани и немуслимати, а не као Турци или неки други народ.⁹⁾ Постојао је тзв. милет систем, тј. верски народи.¹⁰⁾ Тај турски „Милет систем“ био је близак једном сличном византијском систему.¹¹⁾ Те спахије, који су били хришћани, постепено су се исламизирали, јер нису могли другачије да остану део турске војне аристократије. Прихватањем ислама постајали су део владајуће класе освајача.¹²⁾ Вук Караџић је прелазак у ислам констатовао на следећи начин: „Ако се ко од раје потурчи, одмах има сва права као и остали Турци; не само што га неће прекорети пређашњом вером него ће га још свако радије помоћи него рођеног Турчина“.¹³⁾

Тај процес исламизације је имао неколико етапа и трајао је скоро све до краја Османске владавине, мада је његов „историјски хук“ био завршен у првој половини 19. века.¹⁴⁾ Код нових муслима-

7) Хазим Шабановић, *Попис Крајишта Иса-бега Исхаковића 1455. године*

8) Ејуп Мушовић, „Пријепоље и Милешеву путописима XVI и XVII века“, *Сеоски дани Сретена Вукосављевића* бр. XIV, Фонд за културу, Пријепоље 1992, стр. 287.

9) Турчин је био уствари синоним за анадољског сељака и у османлијском царству није постојала у пописима национална или етничка категорија.

10) Султан Мехмед фатих је у другој половини 15. века увео милет систем. То је био ситем верских и црквених народа. Први и владајући је био муслимански народ, затим православни, па католички, јеврејски, два јерменска итд.

11) Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања – (историја Срба у Новом веку (1492-1992))*, Завод за уџбенике, Београд 2008, стр. 54.

12) Вук Караџић, *Први и други српски устанак*, Београд 1974, стр. 35.

13) Исто.

14) Екмечић, стр. 50.

на који су прихватили веру освајача ипак је постојало јако осећање да се сачувају везе са старом вером и њеним црквеним календаром.¹⁵⁾ Није било ни једноставно ни лако тако брзо заборавити своју дојучерашњу веру.¹⁶⁾ Један од најстаријих људи на Сјеничко-пештерској висоравни Алија Тарић (умро 1990) је аутору рекао да је „Ово заветна земља“.¹⁷⁾ Наводимо један од безброј сличних примера. Муслимани Зорнићи, Тарићи и Муховићи из села Кладнице и Урсула (садашња општина Сјеница), у којима је углавном муслиманско становништво, редовно су за хришћанске празнике слали вредне поклоне цркви св. Арханђела у суседном селу Буковику.¹⁸⁾ Обавезно су то радили на дан своје некадашње крсне славе. Аутор је најстаријег Муховића у селу Урсулама код Сјенице питао коју су славу славили његови стари док су били православци није хтео ни да потврди ни да негира да је то била слава св. Лука, Лучиндан.¹⁹⁾ Емро Тарић из Кладнице код Сјенице је аутору потврдио да су се Тарићи пре исламизирања презивали Каровићи, а да им су ујаци били колашински Мартиновићи.²⁰⁾ Велику пажњу и заштиту манастиру Милешеви су поклањали и муслимани у Лимској долини. Веома су поштовали култ св.Саве и давали велике поклоне манастиру.²¹⁾ Велики везир Синан-паша, пореклом Албанац, под утицајем великог муфтије Шемсудин Ахмед-ефендије Кадизадеа је прогонио хришћане и посебно муслимане да би код њих на тај начин уништио култ св.Саве. Тај догматски и ригидни ислам је био присутан за цело време османлијске владавине у нашим земљама. У Кур’ану на једном месту пише:“ I raspravljajte s pristalicama knjige (Tevrat i Indžil) samo na najljepši način, osim s njihovim nasilnici-

15) Опширније видети: Салих Селимовић, „Хришћанске традиције код муслимана на Сјеничко-пештерској висоравни“, Зборник Историјског музеја Србије бр. 31, Београд 2003.

16) Салих Селимовић, „Срби муслимани и њихова денационализација“, у: *Прилози пореклу, исламизацији, миграционим и демографским процесима у Рашкој области*, Институт за политичке студије, Београд 2012, стр. 242.

17) Алија Тарић (1894) је на ауторово инсистирање зашто тако каже одговорио да су њему тако говорили његови старији. Аутор је тај разговор обавио за време теренских истраживања 1988.

18) Прота Јевстатије Караматијевић, *Кроз Стари Влаш*, Шабац 2007, стр. 122.

19) Разговор аутора са Дестаном Муховићем (1906) за време теренских истраживања 1990.

20) Казивање Емра Тарића (1909) аутору за време теренских истраживања 1988.

21) Салих Селимовић, „Култ св.Саве и муслимана“, Саопштење на међународном научном скупу поводом 800-те годишњице манастира Милешеви, Пријепоље 2012, стр. 5.

ma. I recite: 'Mi vjerujemo u ono što je objavljeno nama i objavljeno vama. I naš Bog i vaš Bog je jedan i mi smo Mu pokorni'“.²²⁾

Муслимани Зорнићи у Кладници код Сјенице су све до Другог светског рата чували славске лонце. Као православци славили су св. Петку. Најстарији из те породице Ејуп Зорнић, који има 92 године, и сада жали што ти лонци нису сачувани.²³⁾ У селима Урсуне (Сјеница), Буковик (Нова Варош) и Луке (Ивањица) православни Зорнићи знају да су им муслимани Зорнићи у Кладници рођаци.²⁴⁾ Муслимани Пешковићи у сјеничком селу Фијуљ су до скоро држали за рогом на тавану куће икону своје старе славе из времена када су били православци и презивали се Пешићи.²⁵⁾ Код манастира Куманице на Лиму за време јулског општенородног сабора и данас буде присутно скоро и до трећине муслимана из Бихора, Рожаја, Берана, Пештера, Сјеничке котлине, средњег Полимља. Онај део нашег народа који се исламизирао дуго је чувао стара презимена и своје народне и завичајне традиције, па чак и до данашњих дана, што би се могло назвати и „својеврсном колективном мимикријом“ која је је била свакако наметнута нужношћу коегзистенције. Примера ради наводимо да је у 16. веку на простору од Скадра до Бара било 260 исламизираних Марковића који су задржали своје хришћанско презиме.²⁶⁾ На просторима Старе Рашке и целе Старе Србије и данас многи муслимани имају стара презимена која су имали и пре исламизирања. Наводимо нека од њих: Папићи, Зорнићи, Тарићи, Балтићи, Мартиновићи, Мировићи, Маслаци, Грбовићи Гребовићи, Горчевићи, Скоко, Бранковићи, Хркаловићи, Лакоте, Ђурђевићи, Чавићи, Вишњићи, Веснићи, Луковићи, Јукићи, Ђукићи, Кораћи, Прелићи, Куч, Вељовићи, Весковићи, Зекићи, Зековићи, Зимоњићи, Звиздићи, Трипковићи, Ровчани, Гредићи, Лековићи, Бабићи, Бакићи, Бјелаци, Брунчевићи, Чолаковићи, Чаприћи, Чекићи, Соколовићи, Дацићи, Делевићи, Џаковићи, Ђокићи, Буровићи, Филиповићи, Гилићи, Гледовићи, Глођовићи, Глогићи, Иковићи, Карацићи, Каровићи, Киковићи, Коматине, Паламаревећи, Сарићи, Топаловићи, Тотићи, Тутићи, Шаљићи и др.

22) Kur'an časni, Zagreb 1969, стр. 29-46.

23) Изјаву дао Ејуп Зорнић (1921) из Кладнице аутору приликом теренских истраживања 2012.

24) Казивање Милорада Зорнића (1932) из Урсуне за време теренских истраживања 1988.

25) Према казивању Меда Зорнића Лемића (1912) из Понорца код Сјенице.

26) Ејуп Мушовић, *Муслимани Црне Горе*, Музеј „Рас“, Нови Пазар 1997, стр. 31.

Конвертити су изговарајући шехаду пред хоџом и добијајући ново име, које је могло бити арапско, турско или персијско, постајали муслимани.²⁷⁾ Био је чест случај да су приликом преласка на ислам за име оца узимана имена Абдулах што на арапском значи роб божији, а и оцу посланика Мухамеда било је име Абдулах. Тако су, на пример пописивани неки конвертити у првом појасу као Скендер Абдулахов, Хасан Абдулахов, Ејнехан Абдулахов, Мехмед Абдулаха, Ајас Абдулахов, Ахмед Абдулахов, Ширмерд Абдулахов итд.²⁸⁾ Често су конвертити узимали и име Хамза (и на турском и на арапском значи лав), а неретко је узимано и име Синан (на турском језику значи копље). Велики турски градитељ из 16. века Мимар Синан је носио то име. Тако је, примера ради, у Новом Пазару и у другој половином 17. века уписано 56 Абдулаха. То се чинило да би се сакрило право име оца и његово хришћанско порекло. Било је и ретких случајева да се и није крило хришћанско име оца, поготову у сеоским ратарским селима. Тако су неки уживаоци баштина у време турских пописа уписивани као Хамза, син Ђурин, Сефер, син Радивоја, Хасан Јованов, Хасан, син Вујице, Скендер, син Влатков, Хусејин, син Рајков, Хурем, син Вукосава, Курд, син Вукића итд.²⁹⁾ За Турке Османлије није то ни било толико важно иако је ново име конвертиту одређивало и његов нови идентитет. Османлијама је било битно да је неко муслиман, да поседује одређене способности и да је веран султану, заправо држави. Такав је могао да доспе и до највиших положаја у Турској. Међутим, нису имена увек морала да некога идентификују као Турчина, тачније муслимана, јер је било, додуше, ретких случајева да конвертит

27) Конвертит је морао пред хоџом или муфтијом гласно изговорити да је бог један и да нема другог бога осим јединог Алаха и да је Мухамед пожији посланик. Ипак су највише узимана арапска имена као што су Мухамед, Махмуд, Ахмед, Мустафа, Хамза, Абдулах, Хусејин, Хасан, Џемал, Салих, Шемсо, Сефер, Шемсудин, Али(ја). Од библијских имена најчешће су давана: Ибрахим, Јусуф, Исмаил. Женским особама су најчешће давана имена Шемса, Зејнеб, Ајше, Џемиле, Фатма, Лајла, Амина. Од турских имена најчешћа су била Арслан, Орхан, Мурат, Курто, Курд, Сулејман, Емин, Бајрам, Бајазид, Перване, Карађоз, Худаверди, Емир, Ајдин, Синан, Доган, Искендер, Чобан, Чичек, Муса, Еврен, Јахја, Тимур, Будак, и др. Најчешћа персијска име на су била Бахтијар, Шахин и Ширмерд. Многа имена су арапско-турска и турско-персијска па чак и грчко-турско име Синан је било често турско име код многих конвертита, па и наших муслимана. Био је чест случај да су приликом конверзије давана муслиманска имена чије је прво слово одговарало првом слову ранијег српског имена.

28) Мушовић, стр. 32.

29) Салих Селимовић, „Ток и неке карактеристике исламизације у Рашкој области“, Зборник радова I О Србима муслимаске вероисповести, Институт за политичке студије, Београд 2012, 56; Ејуп Мушовић, *Етнички процеси и етничка структура становништва Новог Пазара*, Етнографски институт САНУ, Београд 1979, стр. 77, 79.

задржи своје хришћанско име, као: Михаил, Коста, Тодор, Михо, Иван, Јован. Скоро сви су имали суфиксе ел-мухтеди, а неки титулу бег као Маихал-бег, Јован-бег, Иван-бег, што је свакако зависило од његовог ранијег друштвеног статуса или педигреа.

Упоредо са турским освајањима наших земаља постепено тече и процес исламизације. Иако по Кур'ану није дозвољено насилно превођење у ислам било је и насиља, али најчешће на индиректан начин. Процес исламизације у нашим земљама није био равномеран нити је имао исту динамику и масовност. Углавном, по правилу, исламизација је била бржа и ефикаснија у ретким трговима, рударским³⁰⁾ насељима, паланкама и око тврђава као и поред главних караванских путева. У сеоским срединама, поготово у оним које су биле далеко од друмских комуникација и у којима је било цркава и манастира и хришћанских свештеника, тај процес је био спор и најчешће индивидуалан чин, мада то и није било неко правило. Радикалнији процес исламизирања био је присутнији у сточарским него у ратарским селима. Сточари власи су се брже исламизирали и због њиховог социјалног статуса, јер су били слободнији од ратара. Осим тога они су вршили разне војне службе за потребе турске државе те је и та привилегија утицала на брже и масовније исламизирање тог становништва. Ретки су били случајеви да су целе породице прелазиле у ислам, а још ређе цела братства, мада је било и таквих појава у нашим планинским пределима. У неким деловима Херцеговине и Босне било је бржег и масовнијег исламизирања богумила који су из католичанства, које су морали силом да прихвате пред сам пад Босне, прелазили у ислам. Милорад Екмечић наводи мишљење Срећка Ђаје да су многи православци просто бежали у ислам због прозелитског деловања католичких фрањеваца.³¹⁾ Међутим, било је крајева где је прелазак у ислам био изузетно ретка појава. До 1485. године у целом Полимљу од 23.652 становника само је био 21 муслиман.³²⁾ Такође је илустративно да је и приликом турског пописа из 1604. године у нахијама Сјеница и Барче (Нова Варош) од 1.590 пописаних домаћинстава било само 56 муслиманских.³³⁾ Народ је оне који су прелазили у ислам називао потурима, потурицама, а они сами себе Турцима. Сам прелазак на ислам је

30) Екмечић, 66.

31) Екмечић, 67.

32) Сениша Мишић, *Насељеност Полимља у средњем веку*, Милешевски записи бр. 6, Музеј у Пријепољу, Пријепоље 2005, стр. 75.

33) Селимовић, 59.

називан турчење.³⁴⁾ Без обзира што су тако називани, а и сами себе називали Турцима, никада нису постали Турци, нити су заборављали свој матерњи језик, писмо и завичај па ма где били по потреби службе у Османској империји. Књижевник Хеваји Ускупи из Тузле је 1631. године написао предговор за српско-турски речник (Потур шахидије). Велики везир Сулејман-паша, који је био родом из Милошева Дола код Пријепоља је и крајем 17. века са Дубровчанима разговарао српски и писаобосанском варијантом ћирилице коју су по аустроугарској окупацији назвали „босанчица“. Он чак није ни знао довољно турски нити је писао турски.³⁵⁾ Из наше чувене породице Соколовића (Соколи) била су два велика везира, пет везира и десет беглербегова.³⁶⁾ Сви су говорили српским језиком и писали ћирилицом. Чак су султани Мехмед Фатих и Сулејман Величанствени знали српски језик. Портини и дворска преписка са Дубровником је још од 1420. године вршена на српском језику и ћирилицом. Српски језик је постао и као један од дипломатских језика на турском двору. Велики део муслиманских бегова, уleme и трговаца у међусобној кореспонденцији и преписци са Дубровником су се служили ћирилицом. Историчар Славенко Терзић наводи Карла Пача који је записао да у Фочи су то писмо називали „Стара Србија“, а у Пљевљима „Стара јазија“ или „Тембелска јазија“.³⁷⁾ У Травнику су ту ћирилицу називали „Беговско писмо“.³⁸⁾

Посебно специфичан начин исламизације је био „данак у крви“ или девширма.³⁹⁾ Од пада наших земаља под турску власт па до почетка 18. века хиљаде најздравије и најспособније хришћанске мушке деце од 8 до 20 година је одведено у турске јаничарске школе (Цариград-Истамбул и Једрене). Ту су та деца превођена у ислам и као „царски синови“ школовани и унапређивани за дворске службе (ичоглани). Могли су напредовати све до највиших

34) Olga Zirojević, *Srbija pod turskom vlašću 1459-1804*, Београд 2007, стр. 77.

35) Радован Самарџић, „Друга похара Милешеве“, Симпозијум *Сеоски дани Сретена Вукосављевића* бр. IV, Општина и ОЗО Пријепоље, Пријепоље 1976, стр. 156.

36) Екмечић, 31.

37) Славенко Терзић, *Историја Пљеваља*, Пљевља 2009, стр. 216.

38) Аутор је 1967. године као студент упознао у Травнику мајку Хамид-бега Тескеречића која је тада имала 84 године и знала је да чита и пише „беговским писмом“. Турски није знала ни да говори, ни да пише.

39) У 16. веку султани су именовали комисију која је имала задатак да у селима скупља хришћанску мушку децу одабирајући најспособније и оне одговарајућег темперамента. Нису узимани јединци и градска деца. Почетком 17. века девширма је била укинута. Од почетка 17. века узимана су и мушка деца босанских муслимана и Албанца, али су их родитељи давали добровољно.

војних, државних и верских положаја, зависно од способности и оданости султану.⁴⁰⁾ Тако су наши „Турци“ постајали јаничарске аге, санџак-бегови, беглер-бегови, паше, везири и велики везири, казаскери, муле, кадије захваљујући султану па су му они и били заиста одани.⁴¹⁾ Чак су се више борили за интересе турске државе и од самих етничких Турака. Само од пада Цариграда 1453. па до 1623. године било је 11 великих везира пореклом из наших крајева. Каснија исламизација ће обухватити шире слојеве народа који ће често постати фанатичнији муслимани и од самих Турака и Арапа иако је и даље била присутна појава хришћанских традиција и двоверија.⁴²⁾

Муслимани су у нашим земљама осим исламских поштовали и предисламске празнике. Они који имају хришћанско бележија вуку своје корене из предхришћанских култова као што су Божић, Ђурђевдан, славе итд.⁴³⁾ И у првој половини 19. века су муслимани у Босни су поштовали св. Петра, св. Илију, св. Ђорђа и др. У селу Кладници код Сјенице највећи народни сабор је одржан 12. јула, тј. Петровдан до пре 5-6 година. На Пештери и у Бихору се и данас слави Алиђун, алијас Илијиндан 2. августа када се организују и спортска надметања омладине и чувене кошије (трке коња). М. Хаџијахић тврди да су муслимани у Босни увек славили Ђурђевдан или Јуријев и Илиндан или Алиђун који су некада били заштитници Босне.⁴⁴⁾ Велики хришћански празник Ускрс се и данас код муслимана дочекује са поштовањем и сви воле да им комшије хришћани дају ишарана јаја, посебно ако су још и црвена. У неким крајевима Босне (Травник, Тешањ, Грачаница) код муслимана је жалост за умрлим седам и четрдесет дана као и код православаца

Код многих преобраћеника прелазак у ислам је водио, бар у почетној фази, кроз двоверје или криптохришћанство. То двоверство је било познато као појава на целом Балканском полуострву па и код Срба. Ипак је двоверје било најраспрострањеније код Албанаца. На просторима насељеним Албанцима називани су љармани-

40) Иналџик, 111, 112.

41) Zirojević, 78.

42) Наши словенски називи су двоверци, шарени, разнобојни. Код Турака су по томе били познати кизлбаше који су били више хришћани него муслимани. Албанци су своје двоверце називали љармани.

43) Muhamed Hadžijahić, *Sinkretistički elementi u islamu u BiH*, Prilozi za orijentalnu filologiju, Sarajevo 1980, стр. 28-29.

44) Hadžijahić, 318-320.

ма. Олга Зиројевић, наводи податак историчара и етнолога Скендија да међу Србима датира прва вест о појави криптохришћанства из 1568. године. Тада је један српски делија (род турских војника) признао француском посланику при турском двору да је српске нације и вере иако претварајући се живи са Турцима, али да је и рођењем и срцем хришћанин.⁴⁵⁾ Биле су честе појаве спољњег испољавања ислама док се у кругу породице понашало хришћански. Криптохришћанство се одржавало и у 18. и у 19. веку. Католички визитатор извештава папу 1743. године да у Србији и Албанији има на хиљаде криптохришћана. Многи су тајни католици, а јавно су муслимани. Њихове жене не крију да јавно исповедају католичку веру.⁴⁶⁾

У другој половини 16. и у 17. веку у нашим земљама, а посебно у Босни, појавио се покрет тзв. меламија.⁴⁷⁾ Њихов синкретизам се огледао у трпељивом односу према старохришћанском и православном наслеђу из кога су узимане неке традиције.⁴⁸⁾ Муслиманско становништво је већ у себи носило „као природан синкретистички спој вере предака и прихваћеног ислама“, без обзира на мотиве ренегатства и снагу новог верског убеђења. Међу нашим муслиманима био је познат и покрет бекташија.⁴⁹⁾ Они су за свог свеца заштитника узели Сари Салтука који је као мисионар ислама боравио у 13. веку у Добруци. Њему су придавана натприродна својства која је имао и св. Ђорђе код хришћана. Овај покрет је био посебно одомаћен код јаничара, али се постепено спуштао и у оби-

45) Olga Zirojević, *Islamizacija na južnoslovenskom prostoru*, Beograd 2003, стр. 7.

46) Јован Радонић, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, САН, Београд 1950, стр. 570.

47) Меламијски покрет је основао Хамза Бали Бошњак. Према народном тумачењу припадници тог покрета су тежили „покуди и осуди“, а не „слави и угледу“. Нису имали никакву чврсту спољашњу организацију нити су имале веза са државом и супротстављали су се властима. Нагињали су шаманизму. Велики исламски муфтија Ебусуд је осудио на смрт Хамзу Бошњака и његове присталице. Меламије који су преживели прогон и погубљење су узели за свог свеца Хамзу Балија Бошњака и по њему се назвали хамзевеје. Били су често прогоњени као и кизилбаше и бекташије од стране османских власти.

48) Самарџић, 155.

49) Овај покрет је за свог заштитника и свеца узео Сари Салтука, дервиша који је крајем 13. века у Добруци и још неким деловима доњег Подунавља и целој Румелији ширио ислам. И овај дервишки покрет је имао присталица у обичном исламизираним становништву, јер је претрпео знатне хришћанске утицаје што је скоро исламизираним свету свакако одговарало. Овај покрет је био прогоњен од турско-османских власти као и меламијски-хамзевејски и кизибашки.

чан исламизовани свет утичући на њега са „већ створеним облицима верског фолклора“.⁵⁰⁾

Карактеристичан је пример у нашем народу са презименом Каришик. У Васојевићима су живела заједно и у слози два брата од којих је један био православац, а други муслиман. Народ је такав случај назвао карма, каришик што би значило верска мешавина. На Пештерској висоравни и око половине 19. века у неким кућама су живели чланови различитих вера, како наводи Петар Ж. Петровић цитирајући један допис у „Читалишту београдском“. Према том допису из 1848. године у једној кући живе два брата па један верује у Мухамеда, док други у Христа и један клања, а други се крсти. Има кућа у којима су сва три сина Турци, док је отац хришћанин па кад дође Бајрам синови оду у џамију, а отац у цркву.⁵¹⁾ Таквих појава је било у првој половини 19. века и на подручју Колашина. Тада је и настала она чувена реченица у вези са таквим појавама у околини Колашина: „Отац ми клања, мајка ми се крсти, а ја се каменим“.⁵²⁾ Чак и у првој половини 20. века неке удовице у Рашкој области су се удале за муслимане прихватајући привидно ислам, а потајно су и даље остајале православке. Неки Драшковићи и Марковићи из околине Новог Пазара су „скорашњи муслимани“ (прешли у ислам почетком 20. века) и без обзира што су добили муслиманска имена и презимена народ их и даље назива старим хришћанским презименима.

ЛИТЕРАТУРА

- Влаховић, Петар, Српска и муслиманска традиција у пријепољском крају, Сеоски дани Сретена Вукосављевића бр.XV, Дом културе, Пријепоље 1993.
- Екмечић, Милорад, *Дуго кретање између клања и орања*, Завод за уџбенике, Београд 2008.
- Zirojević, Olga, *Srbija pod turskom vlašću 1459-1804*, Beograd 2007.
- Zirojević, Olga, *Islamizacija na južnoslovenskom prostoru*, Beograd 2003.

50) Самарџић, 155.

51) Петар Ж. Петровић, *Рашка I*, САНУ, Београд 1984, 217.

52) Терзић, 212.

- Иналцик, Халил, *Османско Царство* (Класично доба 1300-1600), СКЗ, Београд 1974.
- Караматијевић, Јевстатије, Прота, *Кроз Стари Влах*, Шабац 2007.
- Караџић, Вук, *Први и Други српски устанак*, Београд 1974.
- Кралјчић, Тихомир, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882-1903)*, Sarajevo 1987.
- *Kur'an časni*, Zagreb 1969.
- Миљковић, Ема, *Муслиманство и богумилство у историографији, Зборник радова, Босна и Херцеговина од средњег века до најновијег времена*, Историјски институт САНУ, Београд 1994.
- Мишић, Сениша, *Насељеност Полимља у средњем веку, Милешевски записи* бр. 6, Музеј у Пријепољу, Пријепоље 2005.
- Мушовић, Ејуп, *Пријепоље и Милешево у путописима XVI и XVII века, Сеоски дани Сретена Вукосављевића*, бр. XIV, Дом револуције, Пријепоље 1992.
- Мушовић, Ејуп, *Муслимани Црне Горе*, Музеј „Рас“, Нови Пазар 1997.
- Мушовић, Ејуп, *Етнички процеси и етничка структура становништва Новог Пазара*, Етнографски институт САНУ, Београд 1979.
- Петровић, Ж. Петар, *Рашка I*, САНУ, Београд 1984.
- Радонић, Јован, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, САН, Београд 1950.
- Самарџић, Радован, *Друга похара Милешеве, Деоски дани Сретена Вукосављевића* бр. IV, Општина Пријепоље и ОЗО, Пријепоље 1976.
- Селимовић, Салих, *Срби муслимани и њихова денационализација у: Прилози пореклу, м исламизацији, миграционим и демографским процесима у Рашкој области*, Институт за политичке студије, Београд 2012.
- Селимовић, Салих, *Хришћанске традиције код муслимана на Сјеничко-пештерској висоравни*, *Зборник Историјског музеја Србије* бр. 31, Београд 2003.

- Селимовић, Салих, Култ св.Саве и муслимани, Саопштење на међународном научном скупу поводом 800-те годишњице манастира Миљешеве, Пријепоље 2012.
- Селимовић, Салих, Ток и неке карактеристике исламизације у Рашкој области, Зборник радова „Срби муслиманске вероисповести“, Институт за политичке студије, Београд 2012.
- Терзић, Славенко, Историја Пљеваља, Пљевља 2009.
- Терић, Салем, *Муслимани српскох-рватског језика*, Сарајево 1968.
- Šabanović, Nazim, *Popis Krajišta Isa-bega Ishakovića*, Orijentalni institut, Sarajevo 1964.
- Hadžijahić, Muhamed, *Sinkretistički elementi u islamu u BiH, Prilozi za orijentalnu filologiju*, Sarajevo 1980.

КАЗИВАЧИ:

- Зорнић Ејуп, Зорнић Милорад, Зорнић Лемић Медо, Муховић Дестан, Никшић Адем, Тарић Алија и Тарић Емро.

Salih Selimovic

ISLAMIZATION AND OCCURRENCE OF DUAL RELIGION AMONG THE MUSLIMS IN THE BALKANS

Resume

Islamization as a historical process occurred in the Balkans with the Turkish conquests of our medieval states. This process manifested in different scope and dynamics in various parts of the region. During the first period, Islam was accepted by the representatives of the nobility, then by traders and Vlach shepherds. Later on, islamization will include other parts of population. Muslim population predominantly concentrated in urban settlements. Causes of islamization are multiple: economic reasons, possibility of advancement on the social scale, avoiding the consequences of family blood feuds, or blood tax (practice of dev-sirme) are some of them. There was some cases of forceful conversions, though less direct, because of the Quran principle of non-compulsory adoption of faith.

Nevertheless, religious change did not come easily. Many of those who converted to Islam kept some of the Christian traditions for long time, even until the end of Ottoman rule. Religious syncretism or occurrence of dual religion was common phenomenon throughout the Balkan Peninsula. Many accepted Islam only superficially, remaining Chri-

stians in effect. This was common among the female population. Dual religion was especially present among Albanians. In many families, some of the members remained Christians, while other converted to Islam.

Many of the older Muslims do not hide their roots and their Christian ancestry. They tend to be open for the conversation on this subject, but refuse public talks or writings on the phenomenon. On the other hand, members of younger population do not want to know anything about the topic. The interviewees who cooperated with the author are: Alija and Emro Taric, Adem Niksic, Destan Muhovic, Medo, Ejup and Milorad Zornic.

Keywords: dual religion, Turks, Muslims, Christians, Islam, Orthodox Christianity, Serbian names, Turkish names.